

SZOCIALISTA HAZAFISÁG ÉS KÖZMŰVELŐDÉS

A hazaszeretetnek van passzív és aktív formája, ábrándozó és cselekvő válfaja. Nálunk magyaroknál mindkettőre volt és van is elég példa, de talán több a tétlen, hazafias borongásra, a nemzeti mélabúra, másrészt az üres lelkesedésre – Kisfaludy Károly szavaival –, a „sok hazapuffogatás”-ra és „bundás indulatok”-ra. A magyar nép viharos, megpróbáltatásokkal teli történeti életútja nem egyszer tette időszerűvé, érthetővé, a panasz, a haza sorsa feletti kétségbeesés, a pusztulások miatti jajongás megszólalását és a további harc, újabb cselekvés reménytelenségénebb az érzését. Voltak azonban mindig, akik ugyan kevesebb vallomást tettek a hazáról, de annál többet munkálkodtak felemelkedésén, akik, miként Kölcsey Ferenc kívánta: *hatottak, alkottak, gyarapítottak*. A szocialista hazafiság ennek az aktív, cselekvő hazaszeretetnek a folytatója, kiteljesítője. A hazafiság korábbi fajtáitól megkülönbözteti, hogy nem ismeri a nemzeti pesszimizmust, de nem ismeri a szalmaláng-lelkesedést sem; idegen tőle a csupán érzelmekben kimerülő, tétlen hazaszeretet, mert lényege, legfőbb tartalma a társadalmunkért, szocialista hazánkért végzett alkotó-építő munka.

Közművelődésünk nem is tévesztette ezt szem elől. Soha a magyar történelem folyamán nem került még sor a művelődés intézményes hálózatának olyan tervszerű és megfontolt kiépítésére – az iskoláktól kezdve a művelődé-

si házakon, könyvtárakon keresztül az ismeretterjesztésig és a művészeti tevékenységet elősegítő létesítményekig –, mint az elmúlt évtizedekben. Közművelődésünk ezzel éppúgy teljesítette szocialista, mint nemzeti feladatát, amit azért is szükséges hangsúlyozni, mert a közvéleményben, folyóiratok hasábjain olykor találkozni lehet olyan nézetekkel, célzásokkal, miszerint közművelődésünket nem hatja át eléggé a hazafiság, a nemzeti célok és érdekek szolgálata. Ilyenkor alighanem inkább a hazafiaskodás és a nemzetieskedés keveléséről van szó, hiszen egy falusi művelődési ház megalapítása, működésének biztosítása hazafiasabb tett, mint száz szónoklat vagy nemzeti ünnepély.

Bár közművelődésünk a szocialista hazafiság, mai nemzeti érdekeink szempontjából jó úton jár, de haladhatna gyorsabban is. Távolról sem használtunk ki ugyanis még minden lehetőséget. Különösen a munka minőségét, a hozzáértést, a tudományos megalapozottságot lehetne növelni. Tapasztalhatók ugyan ilyen irányú erőfeszítések, ezek azonban gyakran inkább csak a praktikus ismeretek elmélyítésére irányulnak, vagyis arra, hogy például a könyvtáros ismerje jól a könyvtári munka mechanizmusát, de arra már kevésbé, hogy valamely területen, mondjuk a történelemben vagy az irodalomban, esetleg a néprajzban, vagy másutt jól tájékozott szakember is legyen; hogy ez irányban ösztönzést, segítséget kapjon; hogy törekvései, esetleges tudományos ambíciói méltánylásban és elismerésben részüljenek. Különösen vonatkozik ez a pedagógusrétegre, mely iskolában és iskolán kívül a legtöbbet tehet a nemzeti közművelődés fejlesztéséért, s mely ezáltal a szocialista hazafiságra való nevelés egyik legfőbb bázisa. E céloknak annál jobban tud megfelelni, mennél jobban érti a szakmáját, ha nemcsak jó pedagógus, de jó szakembere is tárgyának. Sajnos az a tapasztalat, hogy sok helyen nem

szeretik a tudós pedagógust, nem veszik jó néven, ha tanári munkája mellett előadásokat tart, tanulmányokat ír, tudományos kutatásokat végez. Pedig ez a biztosíték arra, hogy az oktató és a közművelődési munka szilárd hozzáértéssel párosuljon, hogy teljesen eltűnjön a szakmai fölületesség, dilettantizmus.

Az aktív hazaszeretet kifejlesztéséhez, erősítéséhez a közművelődésnek számtalan eszköz áll rendelkezésére. Mindenekelőtt segítheti tudatosítani az építőmunka becsületét, nemzeti örökségvoltát. Erről viszonylag keveset szoktunk hallani. A magyar múlt idézésekor a forradalmi hagyományok, a függetlenségi küzdelmek mellett nem kapnak elég hangsúlyt az építőmunka hőszai. Hajlamosak vagyunk csupán történelmünk nagy pillanatait állítani előtérbe, de azt a folyamatot, mely ezeket a nagy pillanatokot lehetővé tette, azt az utat, mely ezekhez elvezetett, már sokkal kevésbé. Tisztelettel adózunk – teljes joggal – Dózsa felkelő parasztseregének, de könnyen megfélemlünk őseikről, azokról, akik félezer év során termőföldé tették a magyar földet, akik mocsarak, irtások, puszták helyén virágzó mezőgazdaságot, kézműipart, fejlett állattenyésztést hoztak létre, falvak ezreit alapították és népesítették be. Azokról tehát, akiknek köszönhető, hogy 1514-ben lehetett és érdemes volt fegyvert ragadni a földesúri iga lerázására. II. Rákóczi Ferencet – ismét méltán – nemzeti történelmünk legnagyobbjai között tartjuk számon, és méltó módon őrizzük emlékét. De vajon miért nem illeti meg hasonló megbecsülés azt a IV. Béla királyt, akinek a vezetésével, a tatárok által elpusztított országban néhány évtized alatt a romok felépültek, a falvak újra benépesültek, a városok nagyobbak és erősebbek lettek.

A közművelődés szerepe elsőrendű nemzeti múltunk megismertetésében. Elsősorban tőle kell várunk múltunk

mozgósító erejének kamatoztatását, szocialista jelenünk és jövőnk számára. De miért is van szükség a múlt megelevenítésére, a múltunk iránti érdeklődés felkeltésére, nemzeti örökségünk tudatosítására? Vajon a múlt felidézése nem arra vezet-e, hogy figyelmünk a jelenről és a jövőről, a már meghaladott s a szocialista eszményeinktől sok tekintetben idegen múltra terelődik? Elvezethet ide is. Minden a múltszemlélet helyességén múlik. Lehet a jelennek hátat fordítva bús nosztalgiával a múltba menekülni, de lehet a múlt megértésének és ismeretének a talajáról biztosabban és tudatosabban a jövőbe előre tekinteni. Mídon valaki egy hegység lábánál találja magát, csak a közvetlenül előtte levő kisebb dombokat látja, melyek eltakarják előle a mögöttük magasodó nagyobb és még nagyobb hegyvonulatokat. De ha a nézőpontja megfelelő távolságban van a hegyek lábától, akkor a hegylánc legmagasabb csúcsai is teljes pompájukban tárulnak tekintete elé. A nagyobb mélység nagyobb perspektívát biztosít, a nagyobb történelmi távlat biztosabb jövőszemléletet eredményez. A marxizmus klasszikusai is visszanyúltak vizsgálataikban egészen az ősközösségig, hogy biztosabban válaszolhassák fel a kommunizmus távlatait.

A múlt, s adott esetben a nemzeti múlt ismeretére azért van elsősorban szükségünk, hogy önmagunkat, mai társadalmunkat, szocialista nemzetünk jelen fejlődésszakaszát egy, a múltból a jövőbe vezető folyamat részeként, annak állomásaként észleljük és értékeljük. Hibás az a felfogás, amely a múltat csak amolyan példatárnak tekinti, melyből érveket, példaképeket lehet az adott szükségleteknek megfelelően, pusztán taktikai, pedagógiai okokból előrán-gatni, és hatásosan idézni. A múltban a folyamatot, a jelen keresztül a jövő felé vezető utat kell felismernünk, s ezért a mennél szélesebb, mennél gazdagabb múltismeret

fejlődésünk jövő távlatait segít jobban megérteni. A nemzeti múlt teljességének ismerete és ápolása tehát a feladatunk, s nem elég csupán a közelmúltra – csak a hegység lába előtt elterülő szakaszra – korlátozni értő és megbecsülő figyelmünket.

Néhány évvel ezelőtt megjelent Angliában egy antológia a magyar elbeszélésirodalomból angol fordításban. Amennyire örvendetes maga a tény, annyira elszomorító, hogy a bevezetést író, nem éppen jól tájékozott angol szerkesztő azt állítja, hogy magyar nyelven a XIX. század elején kezdtek el írni, s ekkor kezdődik csak a magyar irodalom. Ezen illő felháborodnunk mindazoknak a nevében, akik a *Halotti beszéd* szerzőjétől kezdve sok évszázadon át a magyar irodalmat sikerrel művelték, fejlesztették, annyi értékét létrehozták. De hovatovább egy gimnáziumot végzett magyar diák sem fog sokkal többet tudni: a magyar irodalom az ő számára is csak valahol Csokonainál fog kezdődni. S amikor a hazafiság és közművelődés kérdéséről szólunk, különösen fájdalmas tudomásul venni, hogy a magyar iskolákban hamarosan nem lehet már hallani a magyar közművelődés nagy múltbeli apostolairól: Szenci Molnár Albertről, Apácai Csere Jánosról, Tótfalusi Kis Miklósról, Bessenyei Györgyről.

Mindaz, amit a nemzeti múlt szemléletéről, a teljes múlt megismeréséről, s ennek a szocialista hazafiság szempontjából való jelentőségéről mondhatunk, ugyanígy áll a kisebb közösségek, egy intézmény, lakóhely, egy falu, város vagy tájegység múltjáról. Az ember kisebb és nagyobb közösségek hálózatában, rendszerében él, és nem mindegy, hogy ezek a közösségek – a családtól kezdve a nemzetig – csupán formális kötelékek-e, vagy pedig van belső összetartó erejük, a közös élményeken és tapasztalatokon, a hagyományon alapuló kohéziójuk. Nem mindegy az, hogy va-

laki gyökértelen-e a saját környezetében, vagy pedig állandóan érzi, látja elődeinek, az előtte jártaknak munkáját, az általuk teremtett értékeket, visszahagyott emlékeit. Haza és nemzet voltaképpen absztrakciók, elvont fogalmak és kategóriák, melyeket a mindennapi benyomások segítenek tartalommal megtölteni. A jó értelemben vett lokálpatriotizmus, a szűkebb közösségekhez való ragaszkodás, a velük való szolidaritás ezért fontos szerepet tölt be a szocialista hazafiság erősítésében.

A múltat természetesen nem konzerválni akarjuk, s kóros, fejlődésellenes elképzelés volna, ha siránkoznánk azon, hogy a civilizáció, a technika, s különösen új társadalmi rendünk átformálja környezetünket, s merészen új világot teremt. Az új kibontakozása azonban nem teszi szükségessé a múlt értékeinek elherdálását, a múltra való emlékeztetés jeleinek könnyelmű eltüntetését. Különösen a városok gyors, modern fejlődésekor fenyeget egy teljesen múlttalan környezet létrejötte. Ennek veszélyére – mely a kapitalista államokban többnyire még sokkal inkább fenyeget – már az UNESCO is felfigyelt, és programjában szerepel is a kérdés tanulmányozása és az ellenszerek megtalálása. *A múlt iránti érzék elvesztésének veszélyei*, ez a címe az UNESCO munkaterve egyik pontjának, mely arra figyelmeztet, hogy az ember elveszti történelmi időérzékét, annak tudatát, hogy sok-sok generáció munkája előzte meg tevékenységét, hogy gyökerei vannak, hogy tartozik valahová, hogy van, ami köti őt, s adott esetben meggondolandóvá teszi mindez, hogy nagyobb előnyökért érdemes-e elszakadnia tőle. A történetre emlékeztető környezet, minthogy az emberi munka korábbi szakaszaira figyelmeztet, egyúttal a környezetet humánusá, emberivé is segít tenni. Egy-egy régi épület, a hely múltjára utaló diszkrét emléktábla, akár a modern építkezés

során is megőrzött, s észrevehetővé tett régi városfalrészlet, nem is szólva a sokszor könnyelműen kivágott, évszázadokat idéző fákról, mind hozzásegítenek ahhoz, hogy a múlt emlékei ne maradjanak csupán múzeumba zárt és a mindennapok életétől elválasztott tárgyak, mint Madách falanszterében.

Az UNESCO e kezdeményezése számunkra is figyelmeztető, mert nemegyszer vagyunk tanúi könnyelműségeknek, a múlt értékes emlékei indokolatlan eltüntetésének. Hogy egyetlen példát említsek: Budapesten, a Roosevelttéren állt a Hild József által épített egykori Ullmann-ház – később, a Horthy-korszakban, a rosszemlékű főkapitányság épülete. A második világháború során a magyar klasszicista építészetnek ez a kiváló alkotása nagyrészt elpusztult. Megmaradt azonban az épület egykori dísztermének szép oszlopcsarnoka. Az arra járók több mint két évtizeden át láthatták a leomlott épület maradványaként magukban álló oszlopsorokat, remélve, hogy az e helyre szánt új épület hasznosítja majd ezt az értékes maradványt. Mikor azonban az elmúlt években sor került az üresen éktelenkedő telek beépítésére, az enyészettel addig sikeresen dacoló szép oszlopsorokat lebontották. Pedig az új, modern épületbe kerülő külkereskedelmi vállalatok dolgozóit vagy a külföldi látogatókat milyen kellemesen lepné meg egy történelmi hangulatot idéző, s önmagában is nagy művészi értéket képviselő, helyreállított díszterem vagy vállalati étterem. Olaszországban, bármilyen hihetetlenül gazdag legyen is ez az ország épségben fennmaradt műemlékekben, nem követnek el ilyen értékpocsékolást. Ferrara városának egyik negyedét például a bombatámadások teljesen elpusztították, s helyére természetesen modern városrészt emeltek; de minthogy az egyik ott elpusztult románkori kolostor szép kerengőjét meg lehetett még menteni, nem ha-

boztak azt helyreállítani, s ezáltal négy modern bérház közös udvarába odavarázsolni egy kis hiteles középkori hangulatot. De idézzük Moszkva példáját, ahol – ha csak egy mód van rá – gondoskodnak róla, hogy a felhőkarcoló-sorok tövében egy szinte játékszernek tűnő kis régi, ötkupolás orosz templomocska, vagy szép klasszicista udvarház fennmaradjon a múlt idők tanújaként.

A szocialista hazafiság elmélyítése, erősítése érdekében a közművelődésnek támaszkodnia kell arra a teljes érték-állományra és tapasztalatkincsre, melyet népünk történelme folyamán létrehozott, felhalmozott. Ez az érték- és tapasztalathalmaz, melyet közkeletű kifejezéssel nemzeti hagyománynak szoktunk nevezni, annál becsesebb, mennél gazdagabb, mennél változatosabb. Szegény az a nemzet, melynek hagyománykincse egysíkú, mely a hagyományoknak csak bizonyos fajtáival rendelkezik, melynek múltbeli öröksége túlságosan homogén, és csak kevés magatartástípust mondhat magáénak, melynek érzésvilága túlságosan egy irányú. A magyar nem tartozik a leggazdagabb hagyományú nemzetek közé. Múltbeli fejlődésünket sok egyoldalúság jellemezte: egészen a XX. századig alig volt filozófiai kultúránk, irodalmunk mögött sokáig elmaradt a képzőművészet, a zene, s irodalmunkon belül is a regény és a dráma, a líra mögött. A történelmi feltételekből következően nagyobb szerephez jutott kultúránkban a harcias, az agitatív elem, mint az elmélkedő, a lélek mélyére hatoló. Bár bizonyos jelenségek túlsúlyából kultúránk, örökségünk nagy értékei, nemzeti sajátosságai következnek, ne igyekezzünk érdemnek elkönyvelni, ha más területeken a magyar kultúra kevesebbet tud felmutatni. Ami kultúránk összképében egyáltalán nem, vagy csak alig van képviselve, arról ne akarjuk elhíttetni, hogy idegen volt, ne akarjunk erényt faragni a gyengeségből. Örüljünk viszont min-

den olyan értéknek, mely hagyományskálánkat gazdagítja, mely eredményt mutat olyan téren is, ami a szokásostól, az uralkodó jellegűtől eltér. Milyen jó például, hogy nemzeti tematikájú, szociális feszültségű, a természetet realista módon ábrázoló festészetünk mellett magunkénak mondhatjuk Csontváry álom- és szimbólumvilágát, az emberi lét titkait fürkésző művészetét is. Minden kornak, így a miénknek is jogában áll múltbeli értékeit rangsorolni, egyeseket eszményeihez közelebb, másokat tőle távolabb állónak nyilvánítani, de öngyilkos és veszélyes dolog a hagyomány egy bizonyos részét egyedül igazinak, egyedül megbecsülendőnek nyilvánítani, másokat viszont félredobni. A méltán bírálható, csak fenntartással fogadott hagyományban is meg kell becsülnünk az esetleg benne rejlő értékmozzanatokot, s ugyanígy a hagyomány méltán ünnepezt szektorainak esetében sem szabad megfélekednünk azok esetleges történelmi korlátairól.

A kuruc szabadságharcok például, vitathatatlanul történelmünk legszebb haladó hagyományai közé tartoznak. Ebből azonban nem következik, hogy behunyjuk a szemünket azok sikertelenségén, magának a kuruc mozgalomnak gyengeségeiből fakadó kudarcain. Fordítva: a történelemtudomány kötelessége keresni és felmutatni azokat a tényezőket, amelyek a sikert lehetetlenné tették. Mégis az ez irányú történész-erőfeszítésekre a közvélemény egy része felszisszen, s mint átkos deheroizálókat bélyegezte meg a XVII–XVIII. századi szabadságharcaink elfogulatlan marxista értékelésén munkálkodókat – megfélekedzván arról, hogy így magát a szabadságharc vezérét is megbélyegzik, hiszen nála kiméletlenebb, önmarcangolóbb őszinteséggel senki sem bírálta a kuruc mozgalmat. Jelentkezett azután olyan felfogás, mely a kurucos nemzeti hagyományt, mint a nemzeti demokratikus gondolkodás kialakulásának

egyik legfőbb mozgató erejét állította be, s ezzel a hagyomány más részeivel szemben annak különleges rangra emelését igyekezett elősegíteni. De bármennyire is nagy és pozitív szerepe volt a kuruc hagyománynak történelmünk bizonyos szakaszaiban, privilegizált kultusza történelem-szemléletünk eltorzításához vezet: a bonyolult konfliktusokat az osztatlan magyarság és a vele szemben álló idegen elnyomók ellentétére egyszerűsíti le.

A szimplifikált és mitizált kuruc hagyomány óhatatlanul a hagyomány elszegényesítéséhez vezet. Megakadályozza, hogy az ide nem sorolható, vagy esetleg ezzel ellentétes szerepet betöltő erők soraiban is felismerhessünk nemzeti hagyománykincsünkbe tartozó valós értékeket, illetve hogy magát a valóságot ne valamely szűkítő prizmán át, hanem a maga teljes gazdagságában mérjük fel. Ennek illusztrálására, mint Zrínyi-kutatónak, legyen szabad egy Zrínyi Miklósról szóló közelmúltbeli irodalmi műre emlékeztetnem. Őrsi Ferencnek könyvben is megjelent televíziódramájára gondolok. A szerzőt szemmel láthatóan a legjobb nemzeti hagyomány élesztésének nemes szándéka vezette. Igyekezett a mai nézőhöz és olvasóhoz közelhozni történelmünk egyik legnagyobb és legrokonszenvesebb alakját, aki valóban méltó és érdemes arra, hogy jól ismert és büszkén idézett hősként éljen a köztudatban. A feladat érdekében az író lelkiismeretes alapossággal tanulmányozta a történelmi tényeket, körülményeket s különösen magának Zrínyinek az írásait, s így avatott kézzel nyúlhatott a témához. A drámában az igazi hús-vér Zrínyi, kora dinamikus politikusa és vezéregyénisége helyett mégis valamiféle nemzeti szentet, puritán, moralizáló, a cselekvés helyett szép vallomásokot mondó sztoikus patriotát kapunk. Az író – lehet, hogy csak a rendezés olcsósága érdekében – lemondott a cselekvő, a harcoló, a tett izzásában

éző Zrínyi ábrázolásáról, s inkább meditációit állította előtérbe; midőn gyors elhatározást, azonnali cselekvést váránk – amiben Zrínyi felülmúlhatatlan volt –, inkább szép hazafias gondolatokat mondat vele. E gondolatok csupa Zrínyi-idézetből álltak össze, tehát formálisan hitelesek, csak hogy Zrínyi nem az események forgatagában, érett politikai koncepciójának birtokában fogalmazta ezeket, hanem jóval korábban, olyan időben, amikor passzivitásra volt kényszerítve, amikor eszméi, tervei még formálódóban voltak. A kivezető út keresésének kínzó töprengéseit tükröző idézetek a villámló tettek helyén azonban üres nemzeti frázisokként konganak a drámabeli Zrínyi ajkáról. S ha ehhez hozzávesszük, hogy a drámában Zrínyi bécsi ellenfelei idegbetegek, kicsinyes intrikusok, féltékeny és rosszindulatú karrieristák, akkor egyértelmű kép alakul ki: az önzetlen, nagy lélekről tanúskodó, sorsa előtt nem menekülő, magára maradt magyar hazafit legyűri, elpusztítja a magyarsággyűlölő ármány. Íme, az idealizált, kurucos Zrínyi-kép, mely csak halovány mása az igazinak. A kurucos szemlélet érvényesítése Zrínyi írói megformálásában oda vezet, hogy egyéniségéből kihullanak az ebbe nem illeszthető vonások, így például a barokk nagyúr, vagy a színleléshez is értő s hidegen számítani tudó politikusé, s a kép ezáltal leegyszerűsödik, a gazdag Zrínyi-hagyomány elszegényedik.

A kuruc hagyomány értékelésén dülő vitában, s nem is annyira a szigorú tudományos eszmeccserékben, mint inkább azok publicisztikus lecsapódásaiban egy, a nemzeti kérdés körüli egészségtelen polarizálódás ismerhető fel. De ugyanígy, különösen a folyóiratok, hetilapok hasábjain, számos más történelmi vagy aktuális kérdés megítélésében is gyakran voltunk az elmúlt években tanúi két elég világosan körvonalazható tendencia szembenállásának. Az egyik-

re a magyarság féltése, a sorsán való aggódás, a nemzeti hagyományok elhanyagolása feletti elégedetlenség, és a haza jövője iránti borongós pesszimizmus jellemző. Ennek az érzülettípusnak a képviselői a népesedési problémában, az öngyilkosságok magas számában, a disszidálásokban, a nyugati divatok sznob követésében, a határainkon kívül élő magyarság problémáiban, s számos hasonló jelenségben elégséges okot láttak arra, hogy megkongassák a vészharangot: fogyunk, veszünk, belső kohéziós erőink lazulnak, s ha így megy tovább, közeledik a lassú nemzethalál. A másik tendencia, illetve érzülettípus viszont nagy jelentőséget tulajdonít a nacionalizmus mély hazai gyökereinek, s meglétéből, továbbtenyészéséből származó veszedelmeknek; úgy véli, hogy a magyarság még nem józanult ki eléggé nemzeti előítéleteiből és elfogultságaiból, hogy hajlamos eredményei túlértékelésére, gyarlóságainak, múltbeli hibáinak megszipítésére s mások lebecsülésére. Ezért az erre érzékenyek a nacionalista fertőzés jelének tekintik a hazával, a magyarsággal kapcsolatos érzelmesebb megnyilatkozást, s teljes szigorúsággal csapnak le egy-egy rosszul fogalmazott vagy vitatható félmondatra, esetleg csak vélt tévedésre.

Mindkét tendencia mögött meghúzódnak helyes felismerések és pozitív, jogos törekvések. Aligha vitatható, hogy vannak olyan jelek társadalmunkban, melyek a nemzeti tudat gyengülésére, a nemzeti múltunktól való elszakadásra, a közmorál anomáliáira mutatnak. Másrészt az sem kétséges, hogy még távol vagyunk a nacionalista beidegződöttségek és nosztalgiák teljes eltűnésétől, és szívesen megfeledkezünk történelmünk árnyoldalairól. Az imperialista propaganda sem dobta még lomtárba a nacionalizmusnak a szocialista társadalmat s a szocialista világközösséget bomlasztó fegyverét. De minthogy e két ellentétes irányú

érzékenység képviselői egyformán a szocializmus talaján állnak, és a marxizmust vallják világnézetüknek, s mint-hogy az előbbieket sem tagadják az internacionalizmus elvét, s az utóbbiak sem ellenségei a szocialista patriotizmusnak, az efféle polarizáció egészségtelen, és semmiképp sem szükségszerű. Még akkor sem, ha a nemzetfélők érvelésében nemegyszer visszatérnek olyan gondolatok, melyek egykori nacionalista koncepciókban is megtalálhatók voltak, illetve ha az antinacionalisták olykor nem tartózkodnak a nemzeti érzékenységet sértő, s egyes nemzeti gondok iránt értetlenséget eláruló kijelentésektől. Mindezt tudván és látván is, hiba volna az egyik oldalt egyszerűen a nacionalizmus, a másikat pedig a nemzeti közömbösség vádjával illetni. Az érdekelték sajnos gyakran mégis ezt teszik, mint-ha egymásra igyekeznének hárítani a felelősséget, mintha a nemzeti érzés ernyedéséért az antinacionalisták és a „deheroizálók” lennének a felelősök, a nacionalizmus maradványaiért pedig a magyarság sorsán aggódók. Egymás nemtáni tévedéseinek leleplezését tartják kölcsönösen fontosnak, nem pedig azt, hogy tisztázzák, van-e abban valami igazság, amit a másik fél mond. Több olyan polémiát lehetne idézni az elmúlt évekből, a nemzeti kérdés kapcsán, ahol mindkét részről hasznos észrevételek hangzottak el, de azokra a vitázó felek nem sok figyelmet fordítottak. Ma is érvényesek tehát még Csatári Dánielnek a Társadalmi Szemlében évekkal ezelőtt megfogalmazott sorai: „... a szocialista patriotizmus kialakításának történeti súlyú és rangú feladata feltételezi és igényli a sokoldalúságot. Megengedhetetlen merevség volna, ha izlésbeli, alkati, felfogásbeli, egyéni nézőpontok megszüntetésére törekedne valaki... Ezért a szocialista patriotizmus kialakításán fáradozók is elvárhatják egymástól, hogy jobban törekedjenek a szembenállók érveinek alaposabb megismerésére, ahelyett,

hogy különböző jelzők előrángatásával eleve eltorlaszolja a kölcsönös megértés lehetőségét.”

E figyelmeztetést annál is inkább célszerű megszívlelni, mert mi sem elhibázottabb, mint valamiféle fontossági sorrendet, rangsort, vagy pláne ellentétet felállítani szocialista hazafiság és internacionalizmus között. Najaink viszonyai között az egyik feltételezi a másikat: a szocialista hazafiság nem képzelhető el internacionalizmus nélkül és fordítva. A szocialista hazafiságot többek között éppen a proletár internacionalizmussal való összeforrottság különbözteti meg a hazafiság korábbi, polgári formájától, s ennek az adottságnak kell érvényesülnie a közművelődésben is.

(1974)